

Mozaik a főváros múltjából

Dunai átkelés az 1840-es években

A Lánchíd építése előtt állandóan emlegették a főváros lakói a dunai átkelés okozta kellemetlenségeket. Különösen tél végén, a hajóhidat összerakása előtt sokasodtak meg a panaszok.

Ha szétszedték a hajóhidat, a hídbérlőnek kellett gondoskodnia arról, hogy csónakokon, dereglyéken szállítsák át az utasokat az egyik partról a másikra. Csakhogy ez a bérlőnek nem jelentett elég nagy jövedelmet, ezért rendszerint nem vásárolt és nem bérelt elegendő szállítóeszközt. Az utasok nagy száma miatt néha hat személyt is összehúzódtak egy deszkára; s a jól öltözött urakat, asszonyokat a nyersbort, borjút, ecetet és egyéb „illatos” árut szállítók közé ültették. A nehézségeket fokozta az is, hogy a révészek többsége szőlőtulajdonos is volt, így aztán tavasszal otthagyták a révet, hogy kitarhassák tőkéiket. Képzett evezős pedig alig akadt. A gőzösök viszont, a hídbérlőkkel kötött egyezmény szerint, nem szállíthattak át embereket a Dunán.

Az újságok és a város polgárai állandóan tettek javaslatokat az átkelés megjavítása érdekében, de eredményt nem értek el. Javasolták például, hogy a szállítást bízzák a megyére vagy a katonaságra, hogy mindig álljon készenlétben legalább négy dereglye és két tucat csónak; hogy világítsák ki az átkelőhelyeket; hogy a ladikhoz vezető hidakat lássák el erős oldalkorlással stb.

Az átkelés nehézségeire lássunk két példát, két különböző évből.

1841-ben, a Vág jegének késői zajlása miatt, a már összeállított hajóhidat szét kellett bontani. A március 19-én tartott József-napi vásár alkalmából csak két dereglye és tíz ladik állt a vásárra igyekvő sokaság rendelkezésére. Emiatt a magas Duna-partról a dereglyéhez vezető hídon a tömeg összetorlódott, s a híd a nagy súly alatt beszakadt. Sokan zuhantak a folyóba, és sokan törtek össze kezüket, lábukat. Haláleset szerencsére nem történt, de számos összefagyott embert és sebesültet kellett kórházba szállítani.

1845-ben nagyon későn, április 3-án fogtak hozzá a hajóhidat összerakásához. A víz ekkor már olyan magas és olyan sebesfolyású volt, hogy a hajók egy részét elsodorta. A Herkules gőzös csak délutánra tudta őket visszahoztatni, akkor újból munkához láttak. Este 6 óra körül újabb baj történt: egy komáromi tutaj csapódott a budai oldal hajóihoz, és közülük tizenegyet magával ragadott a rajtuk levő 30 napszámmal együtt. Az összeütközésnél egy öreg munkás a vízbe esett és belefulladt. A tizenegy hajót a Herkules újból visszahozta, de a hídbérlő nem akart többet kockáztatni, és csak sokkal később, az ár levonulása után, szereltette össze a hidat. Erre különben az is kényszerítette, hogy néhány horgony a Duna fenekére süllyedt, ezeket csak a víz lepadása után tudták kihalászni, póthorgony pedig nem akadt az egész városban.

Az első folytatásos újságregény

A reggeli napilapok olvasói a felszabadulásig minden számban olvashattak folytatásokban közölt regényeket. Ezt a szokást nálunk a Budapesti Hírlap honosította meg 1845-ben, amikor közölni kezdte a kor ünneplott regényírójának, Jósika Miklósnak *Akarat és hajlam* című munkáját.

A korabeli szépirodalmi folyóiratok, az úgynevezett divatlapok féltek, hogy regénykedvelő előfizetők egy része átpártol emiatt az újságokhoz. Ezért megtámadták a kezdeményezést, sőt Jósikának szemére vetették, hogy munkáját „nyerészedőknek” adja el. Mintha a könyvkiadó nem azért venné meg a kéziratot, hogy haszna legyen belőle — jegyezte meg a Budapesti Hírlap egyik munkatársa.

Finn színész vendégjátéka

A múlt század hetvenes éveiben Finnországban egy műkedvelő előadásán felfigyeltek egy parasztlány, *Ida Aalberg* tehetségére. Tanították, majd szerződötték a helsinki színházhoz. Hosszú ideig csak kis szerepeket játszott, 1878-ban azonban megkapta Boriska szerepét Tóth Ede *A falurossza* című népszínművében, amelyet Anton Frederik Jalava fordított le finnre. Aalberg ezzel az alakításával egyszerre az élvonalba került, a finn közönség kedvence lett.

1880 szeptemberében, amikor a művész Budapestre látogatott, a Népszínház igazgatósága felkérte, hogy játssza el nálunk is azt a szerepet, amellyel első nagy sikerét aratta. A budapesti közönség eleinte hideg udvariassággal fogadta az előadást, de a vendég hamarosan meghódította a szíveket. A rokonnyelv idegenszerű szavait ugyan nem értették, de Aalberg temperamento, arcjátéka, mozdulatai annál erőteljesebbek voltak. Olyan tűzrólpattant Boriska volt — ahogyan a korabeli kritikus írta —, „mint magyar lány még sohasem”.

A finn művész három estén lépett fel, s a közönség mindegyik alkalommal zsúfolásig megtöltötte a Népszínház nézőterét.

Semsey Andor 100 000 forintos pályadíja

A Magyar Tudományos Akadémiának egészen napjainkig nem állt rendelkezésére olyan pénzforrás, amellyel hathatósan támogathatta volna a magyar tudományt. Így például a múlt század nyolcvanas éveiben szerettek volna megírni olyan alapvető műveket, amelyek a művelt nagyközönség részére közérthetően és magas színvonalon összefoglalják egy-egy tudományág eredményeit. Ezt a tervet Eötvös Loránd, az akkori elnök 1889-ben ismertette Semsey Andorral, az Akadémia egyik tiszteleti tagjával, ugyanakkor elpanaszolta neki az anyagi nehézségeket.

Semsey, a kitűnő mineralógus fiatal korában nehéz anyagi körülmények között élt. 1866-ban örökölt ugyan egy Balmazújváros mellett fekvő nagy földbirtokot, de annyi adóssággal megterhelve, hogy az megközelítette a birtok értékét. Ügyvédjének tanácsára a földet bérbe adta; a jövedelemből magának csak 1500 forintot tartott meg, a többit törlesztésre fordította. Kis szobában lakott, ócska ruhákat hordott, társaságba nem járt; egyedül könyvekre költött. „Ez a legjobb társaság” — mondogatta.

Évek múltán birtoka végre tehermentes lett, s évi 40 000 forintot jövedelmezett. Semsey azonban nem változtatott puritán életmódján, csak könyvekre költött még többet. Pénzét tudományos célok támogatására fordította. Az ő áldozat-

készségéből jelent meg például Herman Ottó két könyve, a halásatról és a madarakról. Mikor meghallotta Eötvös panaszát, hirtelen elhatározással még aznap délután az akadémiai közgyűlés tudomására hozta, hogy 100 000 forintos alapítványt létesít. Ennek összegéből irasson meg az Akadémia tíz könyvet, a következő tárgykörökből: magyar nyelvtan, a magyar irodalom története; Magyarország történelme, archeológiája, földrajza, közgazdasága, ásványtana, növény- és állatvilága, földtörténete. Egy-egy mű terjedelme 70—150 ív. A művek megírására pályázatot kell kitűzni, ennek szabályait állapítsa meg az Akadémia. A díj egyenként 10—10 000 forint legyen. A határidő 1895. szeptember 30.

Az Akadémia felkészülten várta a pályázat eredményét, a bírálatra bizottságokat szerveztek, ám — nagy meglepetésre — egyetlen pályamunka sem érkezett be. Ez bizonyos mértékig érthető, hiszen egyetlen pályázó sem lehetett biztos a sikerben; bizonytalanra pedig ki vállalkozik százeves munka megírására? A többször meghosszabbított pályázatból 1907-ben csupán az irodalomtörténeti és ásványtani jutalmat adták ki, Pintér Jenőnek, illetve Krenner Józsefnek. Semsey ezután úgy rendelkezett, hogy alapítványa kamataiból egyéb tudományos feladatokat támogassanak. A kamatokat 1913-ban a szótárbizottság kapta meg.

Semsey 1923-ban, 90 éves korában halt meg. A tudományt egész élete során támogatta. Tudományos gyűjtemények beszerzésére, fiatal tudósok segítésére, külföldi tanulmányutakra több mint kétfélmillió aranykoronát áldozott.

Vértesy Miklós

CONTENTS

New principles of housebuilding in the capital ● Dr. Pál Pongrácz, Municipal Chief Architect	1—3
Sculptor Tibor Vilt on some buildings of Budapest	4—7
Kiskunhalas—this month's town in our series on the urbanization of country towns ● Ervin Tamás	8—11
What has no room in the city ● István Lázár	12—14
The pop-concert in the Tabán district of Buda ● János Kőbányai	15—17
On the Pestszentlőrinc estate of Miklós Szemere the ill-reputed gambler and racehorse owner ● Dr. Péter Búza	18—21
The faith and authenticity of Lajos Mesterházi; Part II. ● Balázs Vargha	22—23
Homage to the poor—on painter János Nagy Balogh ● József Vadas—István Petrás	24—27
A debate on city self-governing ● Dr. József Szaniszló	28—30
On one-time excursion spots ● Péter Barkoczi	31—33
The thousand pine-trees of Királyerdő ● Antal Csorna	34—35
On the 100th anniversary of the birth of Elek Benedek, the great Hungarian story-teller ● Dénes Lengyel	36—38
On Wilhelm Kummer, a German worker poet of Budapest ● Márta Nyilas	40—41

Front cover:

On Margaret Island
(photo by Zsolt Szabóki)

Back cover:

The artist's mother, by János Nagy Balogh
(Photos: Alfréd Schiller)